

ΘΕΟΛΟΓΙΑ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΣΥΝΟΔΟΥ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Άνθρωπολογία και Μετανεωτερικότητα I

Τόμος 91ος • Τεύχος 3ον • Ιούλιος - Σεπτέμβριος 2020

Ἄνθρωπος καὶ φύλο στὴν πρῶιμη χριστιανικὴ γραμματεία

Γεωργίου Στείρη*
Ἄντωνίας Γκρέμη-Λιαδῆ**

Τὰ τελευταία χρόνια διεξάγεται, τόσο στὴν Ἑλλάδα ὅσο καὶ τὸ ἔξωτερικό, μία ἔντονη συζήτηση σχετικὴ μὲ τὰ θέματα φύλου. Στὸ πλαίσιο αὐτὸ κάποιοι μελετητὲς ἔστρεψαν τὸ ἐνδιαφέρον τους στὸ ἔργο ὀρισμένων Χριστιανῶν στοχαστῶν, ὅπως εἶναι ὁ Γρηγόριος Νύσσης (335-395), ὁ Μάξιμος ὁ Ὁμολογητὴς (580-662) καὶ ὁ Ἰωάννης Σκῶτος Ἐριγένης (800-877), ὥστε νὰ ἐπαναξιολογηθοῦν οὐσιοκρατικὲς ἀντιλήψεις περὶ φύλου, οἱ ὁποῖες κυριαρχοῦν στὸν δημόσιο διάλογο¹. Ἡ παραδοσιακὴ θέση εἶναι ὅτι τὸ φύλο ἀποτελεῖ ἱερὴ παρακαταθήκη, θεῖο χάρισμα καὶ ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ τὸ ἀξιοποιήσει γιὰ τὸν ἁγιασμό του· τὸ φύλο οὔτε ἐπιλέγεται ἐλεύθερα, οὔτε καὶ μεταβάλλεται.

Χωρὶς νὰ παραβλέπουμε τὸ γεγονός ὅτι ὑπάρχει μεγάλη καὶ σημαντικὴ βιβλιογραφία, πρωτογενὴς καὶ δευτερογενὴς, ποὺ στηρίζει τέτοιες θέσεις, θὰ θέλαμε στὸ πλαίσιο ἑνὸς εὐρύτερου προβληματισμοῦ, νὰ πραγματευθοῦμε τὶς ἀπόψεις τῶν προαναφερθέντων στοχαστῶν, οἱ ὁποῖες μποροῦν νὰ θέσουν τὴ συζήτηση περὶ φύλου σὲ μία νέα βάση. Ἄφοῦ παρουσιάσουμε κριτικὰ τὶς ἀπόψεις τοῦ Γρηγορίου Νύσσης καὶ τὸν τρόπο ἀξιοποίησής τους ἀπὸ τὸν Μάξιμο τὸν Ὁμολογητὴ καὶ τὸν Ἰωάννη Σκῶτο Ἐριγένη, θὰ προσπαθήσουμε νὰ δείξουμε ὅτι ἡ θεωρία

* Ὁ Γεώργιος Στείρης εἶναι Ἀναπληρωτὴς Καθηγητὴς τοῦ Τμήματος Φιλοσοφίας τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

** Ἡ Ἄντωνία Γκρέμη-Λιαδῆ εἶναι φοιτήτρια τοῦ Τμήματος Φιλοσοφίας τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

1. Βλ. ἐνδεικτικὰ: L De Vun, “Heavenly hermaphrodites: sexual difference at the beginning and end of time”, *Postmedieval* 9 (2018), σσ. 132-146.

φύλου, στο πλαίσιο της πρώιμης χριστιανικής γραμματείας, παραμένει ανοικτή σε συζήτηση και προβληματισμό.

1. «Ποιήσωμεν ἄνθρωπον»: ἡ ἀνθρωπολογία τοῦ Νύσσης

Στὴν περὶ φύλου συζήτηση, στὸ πλαίσιο τοῦ χριστιανισμοῦ, τρία βιβλικὰ χωρία εἶναι κομβικῆς σημασίας:

α. «καὶ εἶπεν ὁ Θεός· ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν»².

β. «καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν, ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς»³.

γ. «ὄσοι γὰρ εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε. οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος οὐδὲ Ἕλλην, οὐκ ἔνι δοῦλος οὐδὲ ἐλεύθερος, οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ· πάντες γὰρ ὑμεῖς εἰς ἓστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ»⁴.

Στὸ ἔργο του *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου* κυρίως, καὶ δευτερευόντως στὸ *Περὶ Ψυχῆς καὶ Ἀναστάσεως*, ὁ Γρηγόριος Νύσσης ἀξιοποιεῖ τὰ χωρία αὐτὰ γιὰ νὰ διατυπώσει στὸ πλαίσιο τῆς ἀνθρωπολογίας του μία θεωρία φύλου, ἡ ὁποία εἶναι ἐντυπωσιακὰ ἐκλεπτυσμένη. Εἰδικώτερα, ἐπικεντρώνεται στὸν ἄνθρωπο, ὅπως αὐτὸς ἦταν κατὰ τὴ στιγμή τῆς δημιουργίας του ἀπὸ τὸν Θεό, πρὶν ἀπὸ τὴν Πτῶση⁵.

Ἀρχικά, ὁ ἄνθρωπος ἀποτελοῦσε τὸ τελειότερο δημιούργημα ποὺ ἔφερε στὴν ὕπαρξη ὁ Θεός, προικισμένο μὲ τὴν βούλησή Του καὶ τὴ σοφία Του⁶. Τὸ γεγονός ὅτι ἓνα τέτοιο ὄν ἔρχεται στὴν ὕπαρξη τελευταῖο⁷, σύμφωνα μὲ τὴ βιβλικὴ ἀφήγηση, δὲν τὸ καθιστᾶ ὄντολογικὰ κατώτερο, κατὰ τὸν Νύσσης. Ὁ ἄνθρωπος δημιουργεῖται κατ' εἰκόνα

2. Γεν. 1, 26.

3. Γεν. 1, 27.

4. Γαλ. 3, 27-28.

5. L. Turcescu, "Gregory of Nyssa's Biblical Hermeneutics in *De officio hominis*", στὸ: *The Reception and Interpretation of the Bible in Late Antiquity: Proceedings of the Montréal Colloquium in Honour of Charles Kannengiesser, 11-13 October 2006*, ed. L. DiTommaso & L. Turcescu, Brill, Leiden 2008, σσ. 511-528· J. Zachhuber, *Human Nature in Gregory of Nyssa: Philosophical Background and Theological Significance*, Brill, Leiden 1999, σσ. 145-173.

6. Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 129, 1 καὶ 6-7.

7. Βλ. Γεν. 1, 26-28, ὅπου ὁ ἄνθρωπος δημιουργεῖται τὴν ἕκτη ἡμέρα, μετὰ τὰ ζῶα.

καὶ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ, ἔχοντας ἔτσι μερίδιο στὴ δημιουργία, τὴν ὁποία δύναται νὰ καθυποτάξει. Αὐτὴ ἀκριβῶς εἶναι ἡ αὐθεντικὴ ταυτότητα τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁποία μεταβάλλεται στὴν ταυτότητα ἑνός «ἐλλόγου κτήνους» μετὰ τὴν Πτώση⁸. Ὁ ἄνθρωπος δημιουργεῖται γιὰ νὰ μοιρασθεῖ ὁ Θεὸς μὲ κάποιον τὴ δημιουργία Του⁹ καί, ὅπως ὑποστηρίζει ὁ Νύσσης, δημιουργεῖται τελευταῖος, γιὰτὶ πρῶτα ἔπρεπε νὰ δημιουργηθεῖ τὸ βασίλειο καὶ μετὰ ὁ βασιλέας ποὺ θὰ ἐγκαθιδρύσει τὴν ἐξουσία του καὶ θὰ ἀναδειχθεῖ κυρίαρχος τῶν ὄντων¹⁰. Ἀπολαμβάνοντας τὴν κτίση μὲ τὴ γήινη ὑπόστασή του, ὁ ἄνθρωπος ἀποκτᾶ γνώση τοῦ Κτίστη, τὸν ὁποῖο προσεγγίζει μὲ τὴ θεϊκὴ του φύση. Αὐτὸς εἶναι ὁ διττὸς χαρακτήρας τοῦ ἀνθρώπου¹¹. Τὸ μεγαλεῖο τῆς ἀνθρώπινης κατασκευῆς ἔγκειται στὴν ὁμοιότητά του μὲ τὸν Κτίστη, ὄχι μὲ τὸν κτιστὸ κόσμον¹². Κανένα ἄλλο ὄν δὲν ἔλαβε αὐτὴν τὴν ἀξίωση κατὰ τὴ δημιουργία. Πρόκειται γιὰ μία ἀξίωση ποὺ ἐντοπίζεται στὴν ἔλλογη καὶ ὄχι στὴ σαρκικὴ φύση τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ δὲν μπορεῖ νὰ ἐγκαθιδρυθεῖ σὲ μία σαρκικὴ ὄντοτητα, σὲ σχῆμα ἢ μορφὴ¹³. Ἡ σάρκα προορίζεται γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση τοῦ λόγου. Τὸ ἀνθρώπινο σῶμα στέκεται ὄρθιο, σὲ ἀντίθεση μὲ ἄλλα ζῶα, καὶ ἔτσι λειτουργεῖ ὡς ὄργανο τοῦ λόγου, ἀλλὰ παράλληλα συμμορφώνεται στὶς ἐπιταγὲς τοῦ λόγου, σὲ αὐτὲς ποὺ συναπαρτίζουν μία λογικὴ συμπεριφορὰ¹⁴.

Ἀξίζει νὰ ἐπισημανθεῖ τὸ ὅτι ἡ σκέψη νὰ δημιουργηθεῖ ὁ ἄνθρωπος «προηγείται» τῆς ἴδιας τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Γρηγόριος Νύσσης, στὸ κεφάλαιο Γ' τοῦ *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, φέρεται νὰ ἐρμηνεύει τὸ βιβλικὸ χωρίο ὡς οἰονεὶ ὄρισμὸ τοῦ ἀνθρώπου: «καὶ εἶπεν ὁ Θεός· ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν, καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῶν κτηνῶν καὶ πάσης τῆς γῆς καὶ πάντων τῶν ἐρπετῶν

8. Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, 133, 50-54. Βλ. ὁ.π., 1, 26· C. El. Partridge, *Transfiguring Sexual Difference in Maximus the Confessor*, PhD diss., Harvard Divinity School 2008, σ. 26.

9. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, 132, 32-34.

10. *Ibid.*, 132, 37- 41 καὶ 133, 7-12· Partridge, *Transfiguring Sexual Difference...*, ὁ.π., σ. 33.

11. *Ibid.*, 133, 28-33.

12. *Ibid.*, 180, 12-15.

13. *Ibid.*, 128, 3-4· J. L. Kugel, *Traditions of the Bible: A Guide to the Bible As It Was at the Start of the Common Era*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1999, σ. 81.

14. Partridge, *Transfiguring Sexual Difference...*, σ. 33.

τῶν ἐρπόντων ἐπὶ γῆς γῆς»¹⁵. Ὁ ἄνθρωπος ἔτσι ὀρίζεται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Λόγο ὡς τὸ ὄν ποῦ θὰ Τοῦ μοιάζει καὶ ὀρίζει τὸ πῶς θὰ πρέπει νὰ εἶναι· πῶς θὰ ὀμοιάζει στὸ ἀρχέτυπό του, ποῦ θὰ φέρει τὴν ὀμοιότητα μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ Δημιουργοῦ του, γιὰ ποιόν λόγο δημιουργεῖται καὶ τί θὰ πράττει ὅταν δημιουργηθεῖ καὶ ἐν τέλει πάνω σὲ τί θὰ ἐπιβληθεῖ ὡς ἄρχων. Τὸ ὀντολογικὸ ἐπιχείρημα, ποῦ ὑπαινίσσεται ὁ Νύσσης, ξεκινᾷ ἀπὸ τὴν προτεραιότητα τῆς βουλήσ ἐναντι τοῦ λόγου, ποῦ ἔπεται καὶ δίνει τὸν ὀρισμὸ –τὸ περιεχόμενο, τὴν οὐσία καὶ τὴ λειτουργία τοῦ πράγματος– προτοῦ ἀκολουθήσει ἡ δημιουργία τοῦ ἴδιου τοῦ ὄντος. Αὐτὴ ἡ διαδικασία (βουλή-λόγος-δημιουργία-ὄν) ἔρχεται νὰ ἀναδείξει καὶ νὰ ὑπερτονίσει τὴ σημασία τῆς νόησης· μία διαδικασία ποῦ ὁ Θεὸς-Δημιουργὸς δὲν εἶχε ἀκολουθήσει γιὰ τὰ ὑπόλοιπα δημιουργήματά Του μὲ τὸν ἴδιο κατηγορηματικὸ χαρακτήρα, ἀλλὰ τὴν χρησιμοποιεῖ στὴ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου γιὰ νὰ προσδώσει στὸν ἄνθρωπο μερίδιο ἀπὸ τὴ θεϊκὴ σοφία –τὴν ὀποία θὰ ἀντικατοπτρίσει ἀργότερα ὁ ἀνθρώπινος νοῦς ὡς σωφροσύνη καὶ λογικὴ– καὶ νὰ τοῦ ἐμφυσήσει τὴν ἐλεύθερη βούληση¹⁶. Τὸ ἴδιο τὸ γεγονὸς τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελεῖ ἓνα θαῦμα, διότι ὁ ἄνθρωπος εἶναι τὸ ὄν ποῦ ἐγκλωπώνεται τὰ χαρακτηριστικὰ δύο διαμετρικὰ ἀντίθετων κόσμων. Εἶναι τὸ ὄν ποῦ δὲν δημιουργεῖται ἐκ τοῦ μηδενός, ὅπως τὰ ὑπόλοιπα ὄντα (ἀπὸ τὸν οὐρανὸ καὶ τὴ θάλασσα ἔως καὶ τὰ ζῶα), ἀλλὰ δημιουργεῖται ἀπὸ τὸ κρᾶμα τοῦ θεϊκοῦ νοῦ καὶ τῶν ὑλικῶν τοῦ ἤδη ὑπάρχοντος κόσμου. Ἔτσι ὁ ἄνθρωπος μετέχει καὶ στοὺς δύο κόσμους, ἀρχόμενος ἀπὸ τὸν πρῶτο καὶ κυριαρχώντας πάνω στὸν δεύτερο, ἐφ’ ὅσον αὐτὸς εἶναι ἓνας κόσμος κατάλληλος γιὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ ἔχει φτιαχτεῖ πρὶν ἀπὸ αὐτόν, ἀκριβῶς γιὰ νὰ τοποθετηθεῖ ὁ ἄνθρωπος μέσα του καὶ νὰ δαμάσει ὅλα τὰ πλάσματα τῆς δημιουργίας, σύμφωνα μὲ τὸν ὀρισμὸ τοῦ προορισμοῦ τῆς ὑπαρξῆς του ἀπὸ τὸ ἀρχέτυπό του¹⁷.

Ἐπίσης, ὁ Θεὸς δημιουργεῖ τὸν ἄνθρωπο ὡς πανάγαθος¹⁸. Φέρει ἓνα ὄν στὴν ὑπαρξὴ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος, ἐπειδὴ τὸ θέλησε, καὶ τὸ προικίζει μὲ

15. Γεν. 1, 26.

16. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, 133, 35-54.

17. *Ibid.*, 133, 54-56 καὶ 136, 1- 12.

18. *Ibid.*, 184, 5-6.

ἀγαθά¹⁹, μὲ ἀρετὲς τὶς ὁποῖες φέροντας ὁ ἴδιος πρέπει νὰ τὶς φέρει καὶ ἡ εἰκόνα Του, γιὰ νὰ καθίσταται φανερὴ στὸν ἄνθρωπο ἡ μεγαλοσύνη καὶ ἡ κυριαρχία τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῶν πάντων²⁰. Οἱ ἀρετὲς αὐτὲς εἶναι ἡ ἀγνότης, ἡ ἀπάθεια, ἡ μακαριότητα, ἡ ἀκακία καὶ ἄλλες ποὺ καθιστοῦν τὸν ἄνθρωπο ὁμοίωμα τοῦ Θεοῦ²¹. Ἔτσι, ὁ Θεὸς καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπο μέτοχο στὸ ἀγαθὸ ὡς ἀρχέτυπη εἰκόνα τῆς θεϊκῆς πληρότητας τοῦ ἀγαθοῦ²², ἀλλὰ καὶ στὸ κάλλος, ἀφοῦ ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς δὲν ἔχει σχῆμα καὶ μορφή, ὁπότε τὰ ἀποδίδει στὸν ἄνθρωπο ὑπερβατικὰ²³. Κατὰ τὸν Γρηγόριο Νύσσης ἐπομένως, τὸ καθετὶ ὑπάρχει μέσα μας (τὸ καλὸ, ἡ ἀρετὴ, ἡ σοφία) κατ' ἀντιστοιχία μὲ τὰ ιδιώματα τοῦ Θεοῦ (πανάγαθος, παντοδύναμος, πάνσοφος)²⁴. Ἐπειδὴ ὁ Θεὸς φέρει τὴ σοφία καὶ τὸν λόγο, ὁ ἄνθρωπος διαθέτει, κατὰ τὸ πρότυπο, διάνοια καὶ λογικὴ²⁵. Ἐξ αὐτῶν πηγάζει καὶ ἡ ἀντίληψη μὲσω τῶν αἰσθήσεων, ἡ κατανόηση καὶ τὸ φιλέρευνο²⁶. Ἀκόμα ἓνα βασικὸ χαρακτηριστικὸ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ ἀγάπη, καθὼς «Ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστὶ»²⁷.

Χρειαζέται νὰ διευκρινισθεῖ ὅτι, ὅταν λέγεται πὼς ὁ Θεὸς ἔπλασε τὸν ἄνθρωπο, ἐννοεῖται ὅτι ἔπλασε τὸ ἀνθρώπινο εἶδος (ἢ, σὲ μία προδηλῶς αὐθαίρετη πλατωνίζουσα ἀναγνώση, τὴν ἀσώματη ἰδέα τοῦ ἀνθρώπου)²⁸, ὄχι τὸν Ἀδάμ· ἀλλὰ καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἀκόμη συμβολίζει ὅλο τὸ εἶδος, ὄχι τὸν συγκεκριμένο ἄνθρωπο²⁹. Ἀναφέρεται

19. *Ibid.*, 184, 10-13.

20. *Ibid.*, 137, 10-13.

21. *Ibid.*, 20-23.

22. *Ibid.*, 184, 17-19 καὶ 20-22.

23. *Ibid.*, 137, 2-3.

24. *Ibid.*, 184, 23-25.

25. *Ibid.*, 137, 28 καὶ 31-33.

26. *Ibid.*, 40-44.

27. *Ibid.*, 35-38. Βλ. ἐπίσης 1η Ἰω., 4, 7-8.

28. Kugel, *Traditions of the Bible...*, σ. 80· Χρ. Μπούκης, Ἡ Γλῶσσα τοῦ Γρηγορίου Νύσσης ὑπὸ τὸ φῶς τῆς φιλοσοφικῆς ἀναλύσεως, Πατριαρχικὸν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, Θεσσαλονίκη 1970, σ. 53, ὅπου ἀναφέρεται ἡ ἐννοια τοῦ «καθόλου ἀνθρώπου» καὶ τῆς «ιδέας τῆς ἀνθρωπότητος» στὴν πρώτη φάση τῆς δημιουργίας.

29. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, 185, 16-21· Partridge, *Transfiguring Sexual Difference...*, ὁ.π., σ. 40· Kugel, *Traditions of the Bible...*, σ. 84· Fr. Brown, S.R. Driver καὶ Ch. A. Briggs, “אָדָם”, στό: *The Brown-Driver-Briggs Hebrew and English Lexicon*, Hendrickson, England 1996, σ. 9, ὅπου στὸ λῆμμα 2 τῆς λέξης δίνεται ὁ ὀρισμὸς τοῦ ἀνθρώπινου γένους γιὰ τὸ χωρίο *Γεν.* 1, 26 καὶ στὸ ἀμέσως ἐπόμενο χωρίο τῆς Βίβλου (*Γεν.* 1, 27)

έπομένως στὸ ὄν ποὺ ἀποκαλεῖται «ἄνθρωπος» καὶ αὐτὸ τὸ ὄν ἢ εἶδος μορφοποιεῖται ἀπὸ τὸν Λόγο σὲ ἀρσενικὸ καὶ θηλυκὸ, παραμένοντας ἓνα πρᾶγμα. Ὁ ἄνθρωπος στὸ ἀρχέτυπό του δὲν εἶναι ἓνα ὄν ποὺ διαχωρίζεται σὲ δύο φύλα, ἀλλὰ μία ὄντοτητα ποὺ τὰ ἐνέχει καὶ μετουσιώνει τὰ διαφοροποιητικὰ χαρακτηριστικὰ τους σὲ ιδιότητές του. Ἀργότερα, ὅταν διακριθεῖ σὲ δύο ὑποστάσεις, τὴν ἀρσενικὴ καὶ τὴ θηλυκὴ, ἀφοῦ ἐκπέσει ἀπὸ τὸν Κῆπο τῆς Ἐδέμ, θὰ λάβει τὸ κάθε φύλο τὴν εἰδοποιὸ διαφορὰ του.

Ἐπίσης, ἡ στιγμή τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου συντελεῖται ἐκτὸς χρόνου, στὸ αἰώνιο, ἄχρονο παρὸν τῆς θείας ὑποστάσεως, ἀκριβῶς γιατί ὁ ἄνθρωπος ἔχει τὸ δικό του μερίδιο στὴν αἰωνιότητα καὶ ἡ ψυχὴ του μπορεῖ νὰ λάβει τὴν ἀθανασία, προνόμιο μιᾶς θεϊκῆς μορφῆς³⁰. Ἡ τρωτότητα καὶ ὁ θάνατος, σημάδια τῆς τριβῆς τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν χρόνο, ἔρχονται μετὰ τὴν Πτώση, τονίζοντας ἔτσι ὅτι τὸ ἀρχέτυπο προῶρισται νὰ διάγει μία θεϊκὴ ζωὴ, ἀνάλογη μὲ αὐτὴ τῶν ἀγγέλων, καθὼς λαμβάνει καὶ τὴ νόηση, ἡ ὁποία σηματοδοτεῖ τὴ συγγενεία του μὲ τὸν Δημιουργό. Συνυφασμένη ἐπομένως μὲ τὴν ἔλλογη φύση τοῦ ἀρχετύπου τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ ἐλεύθερη βούληση, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὸν δρόμο πρὸς τὸν Δημιουργό του. Ὁ ἄνθρωπος ὅμως προτίμησε τὸν ὑλικὸ κόσμο, διαπράττοντας τὸ προπατορικὸ ἀμάρτημα, καὶ γι' αὐτὸ ὁ βίος του διάγεται σὲ μία συνεχῆ πάλη μεταξὺ ὑλικῶν ἐπιθυμιῶν (ποὺ τὸν κρατοῦν δέσμιο στὴν ἐγκόσμια ζωὴ) καὶ πνευματικῶν ἐπιθυμιῶν (ποὺ τὸν ἀνυψώνουν πρὸς τὸ θεῖο)³¹.

ὁ ὅρος συμπεριλαμβάνει ἄνδρες καὶ γυναῖκες, χωρὶς νὰ δίνεται χρονικὴ ἢ ὄντολογικὴ προτεραιότητα σὲ κάποιον ἀπὸ τὰ δύο φύλα. Βλ. ἐπίσης στὸ ἴδιο τὸ ἔργο τοῦ Γρηγορίου Νύσσης, 204, 36-51, ὅπου ὁ σ. παραθέτει τὴν ἐβραϊκὴ ἐτυμολογία τῆς λέξης «ἄδάμ».

30. Partridge, *Transfiguring Sexual Difference...*, ὁ.π., σ. 40· Χρ. Μπούκης, *Ἡ Γλῶσσα τοῦ Γρηγορίου Νύσσης...*, ὁ.π., σ. 53, ὅπου ἡ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου σὲ πρώτη φάση ξεπερνᾷ καὶ τὴν ἱστορικότητα τοῦ γεγονότος, ὑπερβαίνοντας τὸν χρόνο.

31. Partridge, ὁ.π., σσ. 28-29. Ὁ ὑλικὸς κόσμος ἀποτελεῖ τὴ βασικὴ πηγὴ τῶν ἐπιθυμιῶν ἐκατέρωθεν, καθὼς καὶ τῆς πραγμάτωσής τους. Ἐπομένως, ὁ Γρηγόριος Νύσσης προσπαθεῖ μὲ ἓναν τρόπο νὰ ἀποδαιμονοποιήσῃ τὴν ὕλη καὶ νὰ τῆς δώσει ἓνα χρηστικὸ πρόσημο. Ἡ ὕλη καθ' ἑαυτὴν δὲν διαβρώνει οὔτε σώζει τὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ, εἶναι ὄντολογικὰ οὐδέτερη. Ἀλλὰ εἶναι ἡ χρῆση τῆς ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, εἴτε σὲ ὑπερβολὴ εἴτε σὲ ἔλλειψη, ποὺ τῆς δίνει καὶ ἓνα ἠθικὸ πρόσημο, ἀνάλογα μὲ τὶς πράξεις γιὰ τὶς ὁποῖες καθίσταται χρῆσιμη στὸν ἄνθρωπο. Βλ. ἐπίσης: Χρ. Μπούκης, *Ἡ Γλῶσσα τοῦ Γρηγορίου Νύσσης...*, ὁ.π., σσ. 57-58, γιὰ τὸ ζήτημα τῆς ἔλξεως ἀπὸ τὰ ὅμοια, δηλαδὴ τοῦ σώματος ἀπὸ τὸν ὑλικὸ κόσμον καὶ τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸν πνευματικὸν κόσμον.

Κατὰ τὸν Νύσσης ἐπομένως ἡ ἀνθρώπινη φύση ἔχει ἓνα διττὸ χαρακτήρα. Διακρίνουμε στὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴ μία τὴ θεϊκὴ καὶ «ἀσώματη» ὑπόσταση καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη τὴν «ἄλογη καὶ κτηνώδη» διάσταση. Αὐτὸ ποῦ ἀποκαλοῦμε «ἄνθρωπο» εἶναι ἡ μεσότητά μεταξὺ δύο ἀκροτάτων³². Ὁ διῆσμός αὐτὸς δὲν συναντᾶται μόνο στὸν ἄνθρωπο ἀλλὰ καὶ στὸν κόσμο ποῦ ζεῖ, καθὼς αὐτὸς χωρίζεται σὲ διαφορετικὰ ἀλληλένδετα ἐπίπεδα, φερόμενα μὲ ἐσωτερικὲς διαφοροποιήσεις ποῦ πηγάζουν ἀκριβῶς ἀπὸ τὴν ἀλληλεπίδρασή τους³³. Ἡ κατανόηση τῆς δομῆς τοῦ κόσμου μᾶς βοηθεῖ στὴν καλύτερη κατανόηση τῆς ἀνθρώπινης μορφῆς, ἀφοῦ ὁ ἄνθρωπος ἐνσαρκώνει ὅλα αὐτὰ τὰ ὄρια καὶ τὶς διαφοροποιήσεις, ἀλλὰ καὶ τὶς δυναμικὲς ἀλληλεπιδράσεις, μεσολαβώντας μεταξὺ τῶν διαφόρων στρωμάτων τῆς δημιουργίας, μεταξὺ κτιστοῦ (γῆς) καὶ ἀκτίστου (οὐρανοῦ-παραδείσου)³⁴. Ἡ ἀναλογία ποῦ θὰ μπορούσε νὰ γίνεῖ σὲ αὐτὸ τὸ ἐπίπεδο θὰ ἀφοροῦσε μία ἀντιστοιχίση τοῦ ἄκτιστου οὐρανοῦ μὲ τὴν ψυχὴ ἢ τὸ πνεῦμα καὶ τοῦ κτιστοῦ κόσμου μὲ τὸ φθαρτὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου, τὰ ὅποια συνδέονται μέσῳ μιᾶς συνεχοῦς ἀλληλοδιαδοχῆς στάσεως καὶ κινήσεως. Δημιουργεῖται ἔτσι μεταξὺ τους ἓνας ἰσχυρὸς καὶ σταθερὸς δεσμὸς ποῦ πηγάζει ἀπὸ τὴ διττὴ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ νὰ ποιεῖ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος³⁵. Ἄρα, τὸ ἀνθρώπινο ὄν ἀποτελεῖ τὸν δεσμὸ μεταξὺ δύο κόσμων, τοῦ αἴλου

32. Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, 181, 27-31· Partridge, *Transfiguring Sexual Difference...*, ὁ.π., σ. 34. Βλ. ἐπίσης Χρ. Μπούκης, *Ἡ Γλῶσσα τοῦ Γρηγορίου Νύσσης...*, ὁ.π., σ. 40.

33. Partridge, *Transfiguring Sexual Difference...*, ὁ.π., σ. 28. Ἐδῶ θὰ πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι, γιὰ τὸν Γρηγόριο Νύσσης (*Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, 179, 45-52 -180, 1-12), ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἓνας μικρόκοσμος, μία μικρογραφία τοῦ σύμπαντος, ὅπως πολλοὶ ἰσχυρίζονται, γιὰτὶ αὐτὸ τὸν ὑποβιβάζει σὲ μία ἀπλουστευμένη σύνθεση ἀνάλογη μὲ αὐτὴ τῶν ζώων, ἐνῶ ὁ ἄνθρωπος ἀποτελεῖ στὴν πραγματικότητα τὴν πιὸ πολυσύνθετη δημιουργία τοῦ Θεοῦ καὶ γι' αὐτὸ εἶναι εἰκόνα Του καὶ ὄχι εἰκόνα τοῦ κόσμου ποῦ ἐνοικεῖ.

34. *Ibid.*, 28-29· A. Marmodoro, "Gregory of Nyssa on the creation of the world", στό: *Causation and Creation in Late Antiquity*, ed. A. Marmodoro & Br. D. Prince, Cambridge University Press, Cambridge 2015, σσ. 94-110.

35. *Ibid.*, 29-30· P. C. Bouteneff, "Essential or Existential: The Problem of the Body in the Anthropology of St Gregory of Nyssa", στό: *Gregory of Nyssa, Homilies on the Beatitudes: An English Version with Contemporary and Supporting Studies: Proceedings of the Eighth International Colloquium on Gregory of Nyssa*, Paderborn, 14-18 September 1998, ed. H. R. Drobner & Al. Viciano, Brill, Leiden 2000, σσ. 409-420.

καὶ τοῦ ὕλικου, γιατί ἡ ὑπόστασή του συνδυάζει τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν φυτῶν καὶ τῶν ζῶων μὲ τὴν ἔλλογη ψυχὴ. Τοιουτοτρόπως, ἀπολαμβάνει μίαν τέλεια σωματικὴ καὶ ἐγκόσμια ζωὴ³⁶. Ἡ τελειότητα ἐπιτάσσεται ἀπὸ τὴν ἐπιβολὴ τῆς λογικῆς ψυχῆς στὴ ζώωδη φύση καὶ τὸ σῶμα³⁷: σὰν καθρέφτης τοῦ κόσμου του ἔχει καὶ ὁ ἴδιος δύο ὑποστάσεις ποὺ διεισδύουν ἢ μίαν στὴν ἄλλη, ἀλλὰ παραμένουν διακριτές³⁸. Εἶναι ἓνα θεϊκὸ καὶ λογικὸ «θηρίο», τοῦ ὁποῖου ἡ ὑπαρξὴ δὲν ἀποτελεῖ μόνον ἓναν σύνδεσμο τῶν δύο κόσμων, ἀλλὰ θὰ μπορούσε νὰ γίνεῖ ἀντιληπτὴ καὶ ὡς μίαν γέφυρα μεταξὺ διαφορετικῶν ἐπιπέδων, ἀπὸ τὰ κατώτερα ὄντα (ζῶα, φυτὰ) μέχρι τὶς ἀνώτερες ἄυλες ὑπάρξεις (ἄγγελοι), διατηρώντας πάντοτε τὴ διαφοροποίησιν δημιουργίας καὶ Δημιουργοῦ³⁹. Αὐτὸς ἦταν ὁ σκοπὸς τελικὰ τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου: ἡ διαμεσολάβηση μὲσω τοῦ λόγου καὶ τῆς σαρκικῆς μορφῆς του⁴⁰. Ἀνάμεσα σὲ μίαν ἄυλη, ὑπερφυσικὴ, θεία φύση καὶ μίαν ὕλική, ἐγκόσμια, ζωική, ποῦ ἔγκειται αὐτὸ ποὺ ἀποκαλοῦμε φύλο;

2. «Ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς»:

Ὁ διαχωρισμὸς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους σὲ ἀρσενικὸ καὶ θηλυκὸ

Ὁ Θεὸς δημιούργησε τὸν ἄνθρωπο κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν Του καὶ ἔπειτα τὸν μορφοποίησε σὲ ἀρσενικὸ καὶ θηλυκὸ, ἐντὸς τοῦ χρόνου⁴¹. Ὅποτε τὸ ὄν ποὺ καλεῖται ἄνθρωπος ἔχει ἓναν ἀκόμη διττὸ

36. Partridge, *ὁ.π.*, σσ. 4 καὶ 34· J. Warren Smith, *The Body of Paradise and the Body of the Resurrection: Gender and the Angelic Life in Gregory of Nyssa's 'De hominis opificio'*, Cambridge University Press 99, No. 2 (Ἀπρίλιος 2006), σ. 208· Χρ. Μπούκης, *Ἡ Γλῶσσα τοῦ Γρηγορίου Νύσσης...*, *ὁ.π.*, σσ. 31-32, ὅπου ἀναδεικνύεται ἡ σχέση τῆς ἀποψῆς αὐτῆς περὶ δυϊκότητος τοῦ κόσμου μὲ τὴν προγενέστερη φιλοσοφικὴ παράδοση, ποὺ ἀνάγεται στὸν Ὀριγῆνη καὶ προγενέστερα στὸν Πλάτωνα καὶ σχετίζεται μὲ τὴν χρῆσιν ὄντολογικῶν καὶ γνωσιολογικῶν ἐννοιῶν στό ἔργο τοῦ Γρηγορίου Νύσσης. Ἐπίσης, πραγματεύεται τὴν ἐννοια τῆς ἀλματώδους ὑπέρβασης τοῦ ὕλικου καὶ αἰσθητοῦ κόσμου γιὰ τὴν ἐπίτευξιν τῆς ἀνάβασης στὸν ἄυλο καὶ νοητὸ, μὲσω τῆς ἐμπειρικῆς παρατήρησης τοῦ πρώτου καὶ τῆς συγγένειας μὲ τὸν δεύτερο.

37. Smith, *The Body...*, *ὁ.π.*, σ. 208.

38. Partridge, *Transfiguring Sexual Difference...*, *ὁ.π.*, σσ. 31 καὶ 37.

39. *Ibid.*, 23, 32 καὶ 35.

40. *Ibid.*, 35.

41. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, 180, 47-51. Βλ. ἐπίσης: *Γεν.*, 1, 27· Partridge,

χαρακτήρα: δηλαδή τή διαφοροποίηση τής φύσης του, πού μοιάζει με τή θεϊκή, από τή διάκρισή του σε δύο φύλα⁴². Κατά μία άποψη, αυτή ή διαφοροποίηση είναι ένας αντικατοπτρισμός τής προαναφερθείσας: είναι μία έκδοχή του άρχετύπου του ανθρώπου και καθορίζει τò πού τοποθετείται ó άνθρωπος μέσα στη δημιουργία⁴³. Ό Νύσσης τονίζει συχνά στο έργο του ότι ή διάκριση τών φύλων έπεται τής ανθρώπινης κατασκευής και δέν συνάδει με τήν ιδέα του ανθρώπου πού είχε άρχικά ó Θεός⁴⁴. Δηλαδή, στο καθ' όμοίωσιν άρχέτυπο (με άλλους όρους, τήν *imago Dei*) αποκλείεται ή σεξουαλική διαφοροποίηση και διακρίνεται τò πρωταρχικό δημιούργημα του ανθρώπινου γένους από τò δημιούργημα πού φέρει τή διάκριση άρσενικοῦ και θηλυκοῦ⁴⁵.

Η σεξουαλική διαφοροποίηση όρίζεται και συνίσταται στις πρακτικές εκείνες, καθώς και στα βιολογικά-σωματικά χαρακτηριστικά, πού έννοιολογικά καλύπτουν οί όροι άρσενικό και θηλυκό. Οί σεξουαλικές πρακτικές (ή και οί μη σεξουαλικές συμπεριφορές, δηλαδή οί ρόλοι πού άποδίδει ή κοινωνία στο άτομο βάσει του φύλου, τò λεγόμενο κοινωνικό φύλο), τὰ πάθη, οί έπιθυμίες, οί όρμές και ή ύλική ύπόσταση του σώματος συναπαρτίζουν αυτό πού άποκαλείται σεξουαλική διαφοροποίηση⁴⁶. Έντυπωσιακό είναι τò ότι ó Νύσσης φαίνεται να διακρίνει τò βιολογικό φύλο από τò φύλο έν γένει (με άρκετή τόλμη, τò δεύτερο νοούμενο ως gender). Τò ένα δέν συνδέεται άναπόσπαστα με τò άλλο. Ό Νύσσης καλεϊ τες γυναίκες να είναι άνδρες σε ό,τι άφορᾶ τή

Transfiguring Sexual Difference..., ό.π., σ. 40.

42. *Περί κατασκευής ανθρώπου*, 181, 16-19 και 185, 53-54.

43. V. A. Karras, "Sex/ Gender in Gregory of Nyssa's Eschatology: Irrelevant or Non-Existent?", στο: *Studia Patristica* XLI, ed. F. Young, M. Edwards και P. Parvis, Fourteenth International Conference on Patristic Studies, Peeters, Leuven – Paris – Dudley 2006, σ. 366· Partridge, *Transfiguring Sexual Difference...*, ό.π., σσ. 5, 23 και 37.

44. *Περί κατασκευής ανθρώπου*, 181, 19-25 και 205, 7-11.

45. Karras, "Sex/Gender...", ό.π., σ. 363 και 365. H. Boersma, *Embodiment and Virtue in Gregory of Nyssa: An Anagogical Approach*, Oxford University Press, Oxford 2013, σσ. 100-116· V. Burrus, "Queer Father: Gregory of Nyssa and the Subversion of Identity", στο: *Queer Theology: Rethinking the Western Body*, ed. G. Loughlin, Blackwell, Oxford 2007, σσ. 147-162.

46. R. A. Cadenhead, *The Body and Desire: Gregory of Nyssa's Ascetical Theology*, University of California Press, Oakland 2018, σσ. 9-12· S. Coakley, *Powers and Submissions: Spirituality, Philosophy and Gender*, Blackwell, Oxford 2002, σσ. 153-167· Partridge, *Transfiguring Sexual Difference...*, ό.π., σ. 27.

δύναμη τοῦ νοῦ, καὶ τοὺς ἄνδρες γυναῖκες, ὅσον ἀφορᾷ τὴν πνευματικὴ παραγωγικότητα. Τὰ ἄριστα χαρακτηριστικὰ πρέπει νὰ διακρίνουν κάθε ἄνθρωπο, ἀσχέτως βιολογικοῦ φύλου. Οἱ ἀρετὲς τοῦ ἀνθρώπου δὲν συνδέονται μὲ τὸ βιολογικὸ φύλο, γιατί τότε θὰ ἐξέπιπταν σὲ ταπεινὰ ἔνστικτα⁴⁷.

Ἐπίσης, ἡ ἀναπαραγωγὴ καὶ ἡ σεξουαλικότητα δὲν ἦταν οὔτε αὐτὲς μέρος τοῦ ἀρχικοῦ σχεδίου, ἀλλὰ ἐπακολούθησαν. Αὐτὸ συνέβη γιατί, ὅπως ἐπισημαίνει ὁ Νύσσης, ὁ Θεός –προορώμενος τὴν Πτώση, ὡς συνέπεια τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τῆς ἐλευθερίας ποῦ εἶχε χαρίσει στὸν ἄνθρωπο προικίζοντάς τον μὲ ἐλεύθερη βούληση– θέλησε νὰ ἐξασφαλίσει γιὰ τὸν ἄνθρωπο ἕναν τρόπο νὰ ἐπιβιώσει καὶ γι' αὐτὸ τὸν μορφοποίησε σὲ ἀρσενικὸ καὶ θηλυκὸ, ἐντὸς χρόνου καὶ χώρου⁴⁸. Ὁ Θεὸς δὲν προόριζε τὸν ἄνθρωπο γιὰ τὴν ἐπίγεια φθορότητα, ἀλλὰ αὐτὴ ἦλθε ὡς ἀποτέλεσμα τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος καὶ τῆς Πτώσεως⁴⁹. Στὸ ἀρχέτυπο δὲν εἶχε δοθεῖ σεξουαλικὴ ὀρμὴ, ἀναπαραγωγὴ, ἐπίπονη γέννα ἢ τεκνοποιία⁵⁰. Αὐτὰ ἀποτελοῦν μέρος τῆς ζωώδους φύσης⁵¹ καὶ οἰονεὶ τιμωρία γιὰ τὸν ἄνθρωπο (καθὼς ἡ σχέση τῆς σεξουαλικῆς διαφοροποίησης μὲ τὸ ἁμάρτημα εἶναι ἄμεση)⁵². Σκοπὸς τοῦ ἀνθρώπου πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἐπιστροφή στὴν πρωταρχικὴ του κατάσταση, ὅπου δὲν ὑπάρχει καμμία ἔννοια ἀναπαραγωγῆς καί, κατ' ἐπέκταση, δὲν ὑπάρχει ὁ θάνατος. Οἱ ἄνθρωποι, μετὰ ἀπὸ τὴν ἀνάστασή τους καὶ τὴν ἐπιστροφή στὸν παράδεισο, θὰ εἶναι ἴσοι μὲ τοὺς ἀγγέλους, ὡς ἔλλογα καὶ ἀγγελικὰ ὄντα⁵³. Ἄν ὁ ἄνθρωπος εἶχε προορισθεῖ γιὰ τὴ σύνδεση τῆς λογικῆς μὲ τὴ ζωώδη κατάστασή του, τότε ἡ σεξουαλικὴ διαφοροποίησις καθ' αὐτὴν θὰ δημιουργοῦσε μία πλήρως ἀνισοβαρῆ σχέση⁵⁴. Ἐπομένως, ἡ ἄλλογη καὶ φυσικὴ ἐπίγεια

47. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, 181, 1-48, 184 1-57 καὶ 185, 1-55.

48. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, 185, 1-9 καὶ, 184, 25-28, ὅπου διαφαίνεται ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἀποφασίζει νὰ πράττει αὐτὸ ποῦ ἐπιθυμεῖ. Karras, “Sex/Gender...”, ὅ.π., σ. 365· Partridge, *Transfiguring Sexual Difference...*, ὅ.π., σσ. 8, 39 καὶ 41.

49. Partridge, *Transfiguring Sexual Difference...*, ὅ.π., σσ. 26-27.

50. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, 188, 8-14.

51. Partridge, *Transfiguring Sexual Difference...*, ὅ.π., σ. 40.

52. *Ibid.*, σ. 37.

53. *Ibid.*, σσ. 25 καὶ 37-40· Karras, “Sex/Gender...”, ὅ.π., σ. 366.

54. Partridge, *Transfiguring Sexual Difference...*, ὅ.π., σ. 27.

ζωή, βάσει όσων προαναφέρθηκαν, είναι για τον άνθρωπο προσωρινή⁵⁵. Η ζωή που θα έχει έσχατολογικά είναι όμοια με αυτή των άγγέλων, μία πλήθυνση χωρίς κανένα σεξουαλικό πρόσημο⁵⁶. Βέβαια ή προπρωτική κατάσταση δεν ταυτίζεται με την έσχατολογική, καθώς επρόκειτο για μία εξέλικτική διαδικασία στην ανθρωπολογία του Νύσσης⁵⁷. Έφ' όσον λοιπόν πριν από την Πτώση ο άνθρωπος είχε μία ζωή που προσιδίαζε σε αυτήν των άγγέλων, την ίδια θα έχει και όταν επανέλθει στο άρχέτυπο⁵⁸. Στο άρχέτυπο δεν υπάρχει σεξουαλική διαφοροποίηση, όπως δεν υπάρχει και στον Ίησου Χριστό το γένος (άρσενικό και θηλυκό)⁵⁹. Το χαρακτηριστικό του αυτό ο άνθρωπος θα το απωλέσει κατά τα έσχατα και θα παύσει ή φυσική σεξουαλική διαφοροποίηση. Θα σημειωθεί ή μετάβαση, ή εξέλιξη της όντολογικής κατάστασης του ανθρώπου, σύμφωνα με το σωτηριολογικό σχέδιο που έχει στον νοῦ Του ο Θεός-Δημιουργός⁶⁰.

Συνεπώς, ή μορφοποίηση του ανθρώπου σε άρσενικό και θηλυκό προέκυψε στο ανθρώπινο είδος μετά από την Πτώση. Έναντι της άγγελικής του φύσεως, της έλλογης και έγγυτερης στο θείο σχέδιο, ο άνθρωπος απέκτησε και μία ζωώδη φύση. Η διαφοροποίηση των φύλων ένυπάρχει στη μεταπτωτική φύση του ανθρώπου, σε αυτή που μετέχει των έγκόσμιων πραγμάτων και είναι αυτή που καθορίζει την επίγεια ανθρώπινη ζωή, χωρίς να αναιρεί το θεϊκό μερίδιο που έχει κάθε ανθρώπινο όν στη λογική και τη διάνοια⁶¹. Κατά μία άλλη ανάγνωση, ο άνθρωπος είχε ήδη μέσα του μία ζωώδη τάση με τις αισθήσεις και την ύλη που τον συγκροτούσε, αλλά αυτή έντάθηκε με τη σεξουαλική διαφοροποίηση και έτσι προέκυψε ή ανισοβαρής σχέση του έλλογου στοιχείου με τη ζωώδη φύση του ανθρώπου⁶².

55. Karras, "Sex/Gender...", ό.π., σ. 365.

56. *Ibid.*, σ. 366.

57. *Ibid.*, σ. 364.

58. *Περί κατασκευής ανθρώπου*, 188, 45-49.

59. *Ibid.*, 181, 13-15· A. Thatcher, *God, Sex, and Gender: An Introduction*, Wiley Blackwell, Oxford 2011, σ. 119.

60. Karras, "Sex/Gender...", ό.π., σσ. 363-366.

61. *Περί κατασκευής ανθρώπου*, 181, 31-38 και 189, 41-46.

62. Partridge, *Transfiguring Sexual Difference...*, ό.π., σ. 41. Βέβαια, όπως έχει ήδη προαναφερθεί, ή ύλη έν γένει και ειδικότερα στον άνθρωπο ή σεξουαλική διαφοροποίηση αποδαιμονοποιούνται μέσα από το έργο του Γρηγορίου Νύσσης, καθώς αποτελούν

Ὁ δρόμος τῆς ἐπιστροφῆς στὸν Παράδεισο, στὸν πρῶτο τόπο κατοικίας τοῦ ἀνθρώπου, ἔρχεται μέσῳ τῆς ἀναστάσεως μετὰ τὴ Δευτέρα Παρουσία καὶ τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ πτωτικοῦ ἀνθρώπου στὴν πρωταρχικὴ του κατάσταση. Ἡ σεξουαλικὴ διαφοροποίηση καὶ ὁ γάμος δὲν εἶναι παρὰ μία ἐνδιάμεση ζωὴ μεταξὺ τῆς πρώτης ζωῆς καὶ τῆς ἐπιστροφῆς σὲ αὐτὴν κατὰ τὰ ἔσχατα. Ἐννοεῖται μία ἐπιστροφή στὴν κατάσταση ποὺ ὁ ἄνθρωπος δὲν γνώριζε τὴ γύμνια του, οὔτε εἶχε ἐνδυθεῖ τὴ σεξουαλικὴ του φύση, τότε ποὺ ἡ προβλεπόμενη ἀναπαραγωγὴ δὲν γινόταν μέσῳ γάμου καὶ ἐρωτικῆς συνεύρεσης, ἀλλὰ προσιδιάζε στὸν τρόπο πλήθυνσης τῶν ἀγγέλων⁶³. Ἡ ἐγκόσμια κατάσταση, στὴν ὁποία περιέπεσε ὁ ἄνθρωπος, εἶναι ἀπλῶς μία διαδικασία ἐπανόρθωσης, ἓνα μεταβατικὸ στάδιο ποὺ ἔρχεται εἰς πέρας μὲ τὴ συνείδηση καὶ τὸν ἔλεγχο τῶν παθῶν⁶⁴. Ὁ γάμος ἀκολουθεῖ ὡς ἀρωγός, γιὰ νὰ ἀπεχδυθεῖ ὁ ἄνθρωπος τὴν ὑλικὴ του φύση, αὐτὴ ποὺ συνυφαίνεται μὲ τὴ διάκριση τῶν φύλων, καὶ νὰ γίνεῖ ἓνα ὄν μέσῳ αὐτῆς τῆς ἔνωσης⁶⁵. Ἐδῶ πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι τὰ πάθη καθ' αὐτὰ δὲν ἔχουν ἀρνητικὴ χροιά, ἀλλὰ αὐτὴ τοὺς προσάπτεται ὅταν ὁ ἄνθρωπος τοὺς παραδίδεται καὶ τὰ πολλαπλασιάζει, δοσμένος στὶς ἐπίγειες ἀπολαύσεις καὶ πλήρως ἀπομακρυσμένος ἀπὸ τὶς πνευματικὲς του ἐπιδιώξεις. Τὰ ἴδια πάθη μποροῦν νὰ ὀδηγήσουν τὸν ἄνθρωπο καὶ σὲ μία πορεία πρὸς τὰ κάτω,

μέρος τοῦ προνοητικοῦ σχεδίου τοῦ Θεοῦ γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ὕλη ἐπομένως καὶ ἡ σεξουαλικότητα δὲν ἐντείνουν μόνον τὴ ζωώδη φύση τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ θὰ μπορούσαν νὰ χρησιμεύσουν ἐν πρώτοις στὴν ἐπιβίωσή του καὶ ἔπειτα, μὲ τὴ σωστὴ τους χρῆση ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, νὰ συνδράμουν στὴν ἀνέλιξή του στό ἀρχέτυπο.
63. *Ibid.*, σ. 41. Βλ. ἐπίσης: Γεν. 3, 7-11, ὅπου ὁ Ἀδάμ, ἀφοῦ ἔχει φάει τὸ μῆλο ἀπὸ τὸ δένδρο τῆς γνώσεως, ντρέπεται νὰ ἐμφανισθεῖ μπροστὰ στὸν Θεό, γιατί, ὅπως δικαιολογεῖται, εἶναι γυμνός. Ἀποκτᾶ δηλαδὴ μὲ αἰφνίδιο καὶ βίαιο τρόπο, παραβαίνοντας τὶς ἐντολές τοῦ Κυρίου του, ἐπίγνωση τῆς ὑλικῆς του ὑπόστασης. Τὴν ἐπίγνωση αὐτὴ ὁ Θεὸς προόριζε τὸν ἄνθρωπο νὰ τὴν ἀποκτήσει σταδιακὰ μέσα ἀπὸ τὴν προστριβὴ του καὶ τὴ συνύπαρξή του μὲ τὰ ἄλλα πλάσματα τῆς δημιουργίας, στὰ ὁποῖα ἐν τέλει θὰ κυριαρχοῦσε.

64. Partridge, *Transfiguring Sexual Difference...*, ὁ.π., σ. 42.

65. *Ibid.*, σ. 41. Πρέπει νὰ ἐπισημανθεῖ καὶ πάλι ὅτι ἡ διάκριση τῶν φύλων δὲν ἀποτελοῦσε μέρος τοῦ ἀρχικοῦ σχεδίου τοῦ Θεοῦ. Ἀρχικὰ ἦταν τὸ «ἀδάμ», τὸ ἀνθρώπινο εἶδος, μέσα στό ὁποῖο ὑπῆρχε καὶ τὸ ἀρσενικὸ καὶ τὸ θηλυκὸ. Πρόκειται γιὰ ἓνα ὄν ποὺ ἐγκολπώνεται δύο ὑποστάσεις. Ὅταν αὐτὲς διαχωρίζονται (μὲ τὴν ἀφαίρεση τοῦ πλευροῦ ἀπὸ τὸν Ἀδάμ πλέον), ἡ συντροφικότητα εἶναι αὐτὴ ποὺ τοὺς καθιστᾶ καὶ πάλι ἓνα ὄν ἀρχικά, καὶ ἔπειτα στὴν ἐπίγεια ζωὴ ὁ γάμος.

πρὸς τὶς κοσμικὲς ἀπολαύσεις, καὶ πρὸς τὰ πάνω, πρὸς τὴν ἐπιστροφὴν
στὴν πρωταρχικὴ του κατάστασιν⁶⁶. Σὲ τελικὴ ἀνάλυση, ἡ σεξουαλικὴ
διαφοροποίησις εἶναι ἀπλῶς μία ἔκφρασις ἐνὸς πάθους, μιᾶς ἐπιθυμίας⁶⁷.

Ἐπίσης, στὸ *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*⁶⁸ (κεφ. 10) ὁ Νύσσης
ὑποστηρίζει ὅτι στὴ Δευτέρα Παρουσία ὁ ἄνθρωπος θὰ ἀφήσει πίσω
του τὴ βιολογικὴ του ὑπόστασις, δηλαδὴ τὴ σεξουαλικὴ διαφοροποίησις
καὶ τὶς ἄλλες ὑλικὲς ἀνάγκες. Ἡ φύσις τοῦ ἀνθρώπου θὰ ἀλλάξει,
ἔτσι ὥστε οἱ ζωικὲς πτυχὲς τοῦ παρόντος τρόπου τῆς ὑπαρξῆς μας
νὰ μὴν χρειάζονται. Ἡ διάκρισις ἀνδρα καὶ γυναίκας εἶναι μέρος τῆς
βιολογικῆς ὑπόστασις τῶν ἀνθρώπων, ἡ ὁποία δὲν εἶναι μόνιμη καὶ
μέλλεται νὰ ἀναιρεθεῖ.

Ἐπιπλέον, ὁ Μάξιμος ὁ Ὁμολογητὴς, μερικὸς αἰῶνες ἀργότερα,
παραλαμβάνει τὴ σκυτάλη ἀπὸ τὸν Νύσσης καὶ ἐπαναπραγματεύεται
τὸ θέμα τοῦ φύλου, στηριζόμενος στὴν προγενέστερή του γραμματεία,
ιδιαίτατα στὸν Νύσσης⁶⁹. Εἰδικώτερα, ἐπαναλαμβάνει ὅτι ἡ διάκρισις σὲ
ἀρσενικὸ καὶ θηλυκὸ δὲν ὑφίσταται στὸ ἀρχικὸ σχέδιο τοῦ Θεοῦ, ἀφοῦ,
ἂν δὲν συνέβαινε ἡ Πτώσις, οἱ ἄνθρωποι θὰ πληθύνονταν ὅπως οἱ ἄγγελοι.
Δὲν θὰ χρειάζοταν φύλο⁷⁰. Ἡ διάκρισις σὲ βιολογικὰ φύλα ἀφορᾷ τὴν
παροῦσα φάσις τοῦ ἀνθρώπινου εἴδους καὶ θὰ ὑπερβαθεῖ στὴ Δευτέρα
Παρουσία, ὅπως ἀκριβῶς φάνηκε στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, ὅπου σὲ
Αὐτὸν δὲν ὑφίσταται ἡ διάκρισις ἀρσενικοῦ καὶ θηλυκοῦ⁷¹. Ὁ Χριστὸς
ἔδειξε ὅτι ἡ διάκρισις σὲ ἀρσενικὸ καὶ θηλυκὸ δὲν εἶναι ἀπαραίτητο νὰ
διαρκεῖ στὸν αἰῶνα τῶν αἰώνων. Οἱ ἄνθρωποι, ὡς μέρος τοῦ θεϊκοῦ
σχεδίου, θὰ φθάσουν κάποτε στὸ ἐπίπεδο τοῦ μὴ ἄρρενος καὶ θήλεος,
τὸ ὁποῖο εἶναι ὄντολογικὰ ἀνώτερο ἀπὸ τὴν παροῦσα κατάστασή τους,
κατὰ τὴν ὁποία εἶναι χωρισμένοι κατὰ βιολογικὸ φύλο. Πάντως ὁ
Μάξιμος φαίνεται νὰ δέχεται ὅτι ἡ ὑπαρξιακὴ ἀνέλιξις τοῦ ἀνθρώπου

66. *Ibid.*, σ. 43.

67. *Ibid.*, σ. 45.

68. Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 28, 12-43.

69. S. Mitralaxis, "Rethinking the Problem of Sexual Difference in Ambiguum 41", *Analogia* 2 (2017), σσ. 107-12. D. Skliris, "The ontology of mode in the thought of Maximus the Confessor and its consequences for a theory of gender", στὸ: *Mustard Seeds in the Public Square: Between and Beyond Theology, Philosophy, and Society*, ed. S. Mitralaxis, Vernon Press, Wilmington 2019, σσ. 39-60.

70. *Ambiguum ad Ioannem* 41, PG 91, 1304-1314.

71. Γαλ. 3, 28.

μπορεί νὰ ἐπιτευχθεῖ καὶ ἐντὸς τοῦ σταδίου ποὺ τώρα βρισκόμαστε⁷² καὶ ὄχι μόνο στὴ Δευτέρα Παραουσία. Κατὰ τὸν Μάξιμο, ὁ Ἄδὰμ ἀπέτυχε νὰ ὑπερβεῖ τίς «πέντε διαιρέσεις»: ἀκτίστου καὶ κτιστῆς φύσεως, νοητῶν καὶ αἰσθητῶν, οὐρανοῦ καὶ γῆς, παραδείσου καὶ οἰκουμένης, ἄρρενος καὶ θήλεος. Ἡ ὑπέρβαση κατέστη δυνατὴ μὲ τὸν Νέο καὶ Ἐσχατο Ἄδὰμ, δηλαδὴ τὸν Χριστό. Ὁ ἄνθρωπος, συνδεόμενος μὲ τὸν Χριστό, ὑπερβαίνει αὐτὲς τίς διακρίσεις⁷³. Ἡ διάκριση σὲ ἄρρεν καὶ θῆλυ δὲν ἀποτελεῖ μέρος τῆς ἀνθρώπινης φύσης, τοῦ προπρωτικοῦ σχεδίου τοῦ Θεοῦ.

Ἀκόμη καὶ ἂν ὁ Μάξιμος ἐννοεῖ τὴν ὑπέρβαση τοῦ βιολογικοῦ φύλου ὡς νὰ ἀφορᾷ τὸν τρόπο τῆς ὑπαρξῆς καὶ ὄχι τὴ φύση τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἐνάρετη ζωὴ, ἡ ζωὴ τοῦ Ἁγίου, ὑπερβαίνει τὸ βιολογικὸ φύλο καὶ δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ αὐτὸ μὲ κανένα τρόπο⁷⁴. Αὐτὸ ἔδειξε καὶ ὁ Χριστός, αὐτὸ ἐννοεῖ καὶ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος στὴν *Πρὸς Γαλάτας* ἐπιστολή.

Ὁ Ἰωάννης Σκῶτος Ἐριγένης μελέτησε καὶ μετέφρασε ἔργα τοῦ Γρηγορίου Νύσσης καὶ τοῦ Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητῆ στὰ λατινικά, συμβάλλοντας στὴ διάδοση τοῦ στοχασμοῦ τους στὸ λατινόφωνο κοινὸ. Ἐπηρεασμένος ἀπὸ τίς ἀπόψεις τους περὶ φύλου –εἰδικὰ τοῦ Νύσσης–, ὑποστήριξε ὅτι ἡ διάκριση τῶν φύλων εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς Πτώσεως, τὴν ὁποία ὁ Ἐριγένης κατανοεῖ ὡς πτώση ἀπὸ τὸν νοῦ στὴν αἴσθηση. Ὁ Ἐριγένης ἀναφέρεται σὲ μία διπλῆ δημιουργία: κατ’ εἰκόνα Θεοῦ δίχως σεξουαλικὴ διαφοροποίηση καὶ μία δευτέρη, ὅπως τὰ ἄλλα ζῶα, στὴν ὁποία περιλαμβάνεται ἡ σεξουαλικὴ διαφοροποίησις⁷⁵. Στὴν

72. *Ambiguum ad Ioannem* 67, PG 91, 1396-1414; D. Costache, “Living above Gender: Insights from Saint Maximus the Confessor”, *Journal of Early Christian Studies* 21, no. 2 (2013), σσ. 261-90· K. Kochańczyk-Bonińska, “The Philosophical Basis of Maximus’ Concept of Sexes: The Reasons and Purposes of the Distinction Between Man and Woman”, στό: *Maximus the Confessor as a European Philosopher*, ed. S. Mitralaxis, G. Steiris, M. Podbielski & S. Lalla, Cascade/Wipf & Stock, Eugene OR 2017, σσ. 229-238.

73. *Ambiguum ad Ioannem* 67, PG 91, 1396-1404.

74. A. G. Cooper, “Saint Maximus on the Mystery of Marriage and the Body: a Reconsideration”, στό: *Knowing the Purpose of Creation through the Resurrection. Proceedings of the Symposium on St. Maximus the Confessor*, ed. Bishop Maxim (Vasiljević), Sebastian Press, Belgrade 2013· Br. Bingaman, *All Things New: The Trinitarian Nature of the Human Calling in Maximus the Confessor and Jürgen Moltmann*, Wipf and Stock Publishers, Eugene OR 2014, σσ. 136-137.

75. *Periphyseon*, IV.763A, στό: *Periphyseon (The Division of Nature)*, translated to English by I. P. Sheldon-Williams and revised by J. J. O’Meara, Éditions Bellarmin – Dumbarton

πρώτη δημιουργία δὲν γίνεται καμμία ἀναφορὰ στὴ Βίβλο περὶ πηλοῦ καὶ ζώσας ψυχῆς. Ἀργότερα, στὴ βιβλικὴ ἀφήγηση, μετὰ τὴν Πτώση, ἀναφέρεται ἡ διάκριση σὲ φύλα⁷⁶. Στὴν ἀνθρώπινη φύση καθ' αὐτὴν δὲν ὑπάρχει ἡ διάκριση ἄρρενος καὶ θήλεος, ὅπως ἀκριβῶς καὶ στὸν Χριστό⁷⁷. Κατὰ τὸν Ἐριγένη, ὁ ἄνθρωπος εἶναι καλύτερος ἀπὸ τὰ φύλα. Ἡ ἀνθρώπινη φύση καθ' αὐτήν, ἡ ὁποία εἶναι μία αἰώνια ἔννοια στὸν θεϊκὸ Νοῦ, εἶτε εἶναι ζωικὴ εἶτε δὲν εἶναι⁷⁸. Τόσο ἡ σωματικότητα ὅσο καὶ ἡ διαίρεση σὲ φύλα ἀποτελοῦν συνέπειες τῆς Πτώσεως, τὴν ὁποία ὁ Θεὸς προοράται. Γι' αὐτὸ καὶ δημιούργησε γιὰ τοὺς ἀνθρώπους τὸν φυσικὸ κόσμο καὶ τὸ ὑλικὸ σῶμα, τὸ ὁποῖο ὅμως θὰ μετασχηματισθεῖ σὲ πνευματικὸ σῶμα ὅταν ἐπέλθει ἡ τελικὴ ἀποκατάσταση⁷⁹. Συνεπῶς, τὸ ὑλικὸ σῶμα καὶ οἱ λειτουργίες του δὲν καθορίζουν τὴν ἀνθρώπινη φύση καθ' αὐτή⁸⁰.

3. Ἐπίλογος

Μετὰ ἀπὸ τὴν προηγηθεῖσα σύντομη ἀνάλυση τῆς πρωταρχικῆς καὶ τελικῆς κατάστασης τῆς ἀνθρώπινης ὄντοτητας ὡς ὑπαρξῆς ἐν τῷ κόσμῳ, ἀξίζει νὰ τονισθεῖ ὁ τρόπος ποὺ ὁ Νύσσης ἐν τέλει ἀντιλαμβάνεται τὴ σεξουαλικὴ διαφοροποίηση ὡς χαρακτηριστικὸ τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου. Τὴ διέκρινε σαφῶς ἀπὸ τὴ σεξουαλικὴ ἐπαφή, θεωρώντας κάθε πρακτικὴ ποὺ δημιουργεῖ καὶ πολλαπλασιάζει τὰ πάθη σὰν μία ἀλυσίδα ποὺ μᾶς δένει μὲ τὸν ὑλικὸ κόσμο. Γιὰ τὸν Νύσσης, ἡ ἐγκόσμια ζωὴ εἶναι πρωταρχικὰ μεταβατικὴ καὶ ἐκδηλώνεται σὲ μία ἐξελικτικὴ διαδικασίᾳ. Μετὰ ἀπὸ τὴ γέννηση, ὁ ἄνθρωπος ἐπιδίδεται στὶς διαφορὲς σωματικὲς διαδικασίες, ὅπως εἶναι ἡ ἐρωτικὴ πράξις, ἡ

Oaks, Montréal –Washington DC 1987.

76. *Periphyseon*, IV833C-834A; C. Steel, “Lost simplicity: Eriugena on sexual difference”, *Medievalia, Textos e Estudos* 7-8 (1995), σσ. 103-126.

77. *Periphyseon*, II. 534A, IV. 795A.

78. *Periphyseon*, IV. 768B.

79. W. Otten, “The Dialectic of the Return in Eriugena’s *Periphyseon*”, *The Harvard Theological Review* 84, 4 (1991), σσ. 399-421.

80. *Periphyseon*, V. 889D, D. Moran, “Johannes Scottus Eriugena”, *Medieval Philosophy of Religion*, ed. Gr. Oppy & N. N. Trakakis, Routledge, London 2013, σσ. 33-45.

ἐγκυμοσύνη καὶ ἡ γέννα, διαδικασίες ποὺ συναντοῦμε καὶ στὰ ζῶα. Αὐτὲς ἀπορρέουν ἀπὸ τὴ διάκριση τῶν φύλων, καθ' ὅτι τὸ ἀρσενικὸ καὶ τὸ θηλυκὸ ἀποτελοῦν μόνο σωματικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς μορφῆς τοῦ ἀνθρώπου. Τέλος, ὁ γάμος ἔρχεται νὰ ἐνώσει τὰ δύο φύλα σὲ ἓνα, νὰ ὀργανώσει ὅλες τὶς διαδικασίες ποὺ ἀφοροῦν τὴ φύση του καὶ νὰ ξεπεράσει μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο τὸν φόβο τοῦ θανάτου, ἀφοῦ ἡ ἐνωση εἶναι αὐτὴ ποὺ ἐξασφαλίζει τὴν ἐπιστροφή⁸¹. Τὸ σῶμα, ἀκόμη καὶ ὁ τρόπος διάθεσής του κατὰ μία ἐρμηνεία⁸², μὲ ὅλα του τὰ χαρακτηριστικὰ, δὲν διαδραματίζει καθοριστικὸ ρόλο στὴ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ σῶμα, μαζὶ μὲ τὴν ψυχὴ, τίθεται σὲ μεταβολὴ καθ' ὅλη τὴ διάρκειά τῆς ζωῆς ἐνὸς ἀνθρώπου μέχρι τὴν ἀνάστασι⁸³. Αὐτὸ ποὺ ἔχει ἐξέχουσα σημασία εἶναι ἡ φύση, γιὰτὶ αὐτὴ θὰ διαμορφώσει τὸ σῶμα καὶ θὰ τὸ ἀνασύρει στὸν ἐπουράνιο παράδεισο, τὸν τόπο καταγωγῆς κάθε ἀνθρωπίνου ὄντος⁸⁴.

Οἱ ἀπόψεις τοῦ Γρηγορίου Νύσσης διατυπώνονται σὲ μία μεταβατικὴ ἐποχῆ. Ὁ Νύσσης ἀποπειρᾶται νὰ δώσει μία ἀπάντησι στὸ πάντοτε ἐπίκαιρο σωκρατικὸ ἐρώτημα «πῶς βιωτέον;», τὸ πῶς δηλαδὴ πρέπει νὰ ζήσει ὁ ἀνθρώπος τὴν ἐπίγειά ζωὴ του, γιὰ νὰ ὀδηγηθεῖ ἐσχατολογικὰ στὸν παράδεισο. Δὲν ὑποτιμᾷ τὴν παρούσα κατάστασι τοῦ ἀνθρώπου, οὔτε θεωρεῖ τὴν ἐπαφὴ του μὲ τὸν ὑλικὸ κόσμο ἐκφυλιστικὴ. Ἔχει ὑποστηριχθεῖ ἀπὸ ἐρευνητὲς ὅτι ὁ Νύσσης ἀντιλαμβάνεται τὸν κόσμον ὡς μία κάθετη ἀναγωγικὴ πορεία⁸⁵. Ὅμως, δὲν θὰ ἦταν λάθος νὰ γίνεῖ ἀντιληπτὴ ἡ πορεία τοῦ ἀνθρώπου ὡς μία καμπύλη ἀπὸ τὸ ἀρχέτυπο πρὸς τὴν ἐπιστροφή στὴν ἐπουράνια ζωὴ (ποὺ δὲν ταυτίζεται ἀπόλυτα μὲ τὸ ἀρχέτυπο). Σὲ αὐτὴ τὴν περίπτωσι, ἡ Πτώσι καὶ ὅσα ἀκολούθησαν –δηλαδὴ ἡ σεξουαλικὴ διαφοροποίηση, ὁ γάμος, ἡ σεξουαλικὴ ἐπαφὴ, ἡ ἀνάμειξι μὲ τὸν ὑλικὸ κόσμον– εἶναι μία καμπή, ἓνα ἐνδιάμεσο στάδιον, ποὺ δίνει ὠθησι στὸν ἀνθρώπον νὰ ἀνέλθει. Σημασία ἔχει τὸ πῶς πράττει κάποιος καὶ ὄχι ἡ βιολογικὴ του κατάστασι. Μὲ τέτοιες τοποθετήσεις ὁ

81. Partridge, *Transfiguring Sexual Difference...*, ὁ.π., σ. 42.

82. Μὴν λησμονοῦμε τὴ συμπερίληψι στὴ χορεία τῶν Ἁγίων προσώπων μὲ ταραχώδη ἐρωτικὸ βίον.

83. *Ibid.*, σ. 10.

84. *Ibid.*, σσ. 9–10.

85. H. Boersma, “Putting on Clothes: Body, Sex and Gender in Gregory of Nyssa”, *Crux* 54, 2 (2018), σσ. 27–28.

Νύσσης και ὅσοι τὸν ἀκολουθοῦν κατὰ τοὺς ἐπόμενους αἰῶνες ἔρχονται κοντὰ στὶς σύγχρονες θεωρίες φύλου, κατὰ ἕναν τρόπο, ἀφαιρώντας ἀπὸ τὰ φύλα τὸν κοινωνικὸ προσδιορισμὸ πού τοὺς ἔχει ἀποδοθεῖ βάσει τῆς βιολογίας τους καὶ προσδίδοντας στὸν ἄνθρωπο τὴν ιδιότητα τοῦ *πράττειν* καὶ *ἀνδροπρεπῶς* καὶ *θηλυπρεπῶς*, καθὼς τὸ ἀρχέτυπο τοῦ ἀνθρώπου ἔφερε μέσα του καὶ τὶς δύο οὐσίες, ἀρσενικὴ καὶ θηλυκὴ.

Ὑπὸ αὐτὸ τὸ πρῖσμα τῆς ἀντίληψης τῶν φύλων, παρέχεται ἡ δυνατότητα στὸν ἄνθρωπο νὰ δεῖ τὴν τωρινὴ του κατάσταση ὄχι ὡς τιμωρητικὴ, ἀλλὰ ὡς εὐκαιρία γιὰ ἀνέλιξη ὑπὸ ὄρους σωτηριολογικούς. Δὲν καθηλώνει τὸν ἄνθρωπο στὴν πεσιμιστικὴ ἀντίληψη τοῦ ὑλικοῦ κόσμου ὡς διαφθορὰ τῆς ψυχῆς, ἀφοῦ ὁ κόσμος φτιάχτηκε γιὰ νὰ τὸν θαυμάσει ὁ ἄνθρωπος καὶ νὰ ἐκτιμῆσει τὸν Δημιουργό του καὶ –ἐπομένως– γιὰ νὰ ἀναμειχθεῖ μὲ αὐτὸν καὶ μέσα ἀπὸ αὐτὸν νὰ ἀνακαλύψει τὶς δυνατότητες τῆς ψυχῆς πού ὀδηγοῦν στὴν πραγμάτωση τοῦ *κατ’ εἰκόνα καὶ καθ’ ὁμοίωσιν*. Ἐπομένως, παρὰ τὴν ἐπιλογή στὸν θάνατο, πού ἦταν καὶ τὸ γνωμικὸ θέλημα τοῦ ἀνθρώπου καὶ δὲν παρεμποδίστηκε ἀπὸ τὸν Θεό, δίδεται ἐντὸς τῆς ὑπαρξῆς τοῦ ἀνθρώπου μία διττὴ πορεία: εἴτε θὰ πραγματώνει μία μόνιμη πτώση, ἐπιλέγοντας τὴν ἀπόλυτα ὑλικὴ, ἐπίγεια ζωὴ μὲ τὸν πολλαπλασιασμὸ τῶν παθῶν καὶ τὴ μονιμότητα τῆς διάκρισης σὲ φύλα, ἔχοντας ὅμως τὴ δυνατότητα ἀνέλιξης καὶ σωτηρίας, εἴτε θὰ μετουσιώνεται σὲ ἄνθρωπο αὐτὸ καθ’ αὐτόν, ἐγκολπούμενος καὶ τὶς δύο οὐσίες καὶ αἴροντας τὴ διαφοροποίηση. Ἡ ἐπιλογή ὑπάγεται στὴν ἐλεύθερη βούληση, ἡ ὁποία παραμένει ἀξιολογικὰ οὐδέτερη.

Συμπερασματικά, ὀρισμένοι χριστιανοὶ στοχαστὲς τῶν πρώτων αἰώνων ἐρμηνεύουν τὶς Γραφὲς μὲ τρόπο πού ὑποδεικνύει ὅτι ἡ διάκριση τῶν φύλων δὲν ἦταν στὸ ἀρχικὸ σχέδιο τοῦ Θεοῦ γιὰ τὸν ἄνθρωπο, ἀλλὰ ὅτι αὐτὴ ἡ διάκριση ἀποτελέσει παρέκκλιση ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἀρχικὸ σχέδιο· μία παρέκκλιση πού προκλήθηκε ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ ἁμαρτία. Ἡ διάκριση τῶν φύλων δὲν ἔχει σημασία στὸ ἐπίπεδο τοῦ ἀνθρώπου ὡς εἰκόνας Θεοῦ καὶ μόνο, δὲν ἔχει καὶ μετὰ τὴ Δευτέρα Παρουσία, δὲν ἔχει καὶ στὸ παρὸν γιὰ ὅποιον ἐπιθυμεῖ νὰ ἀνέλθει στὸ ἐπίπεδο τοῦ ἀγίου. Οἱ ἄνθρωποι δὲν μποροῦν νὰ βροῦν τὴν ὀλοκλήρωσή τους στὴν ἔμφυλη κοινωνικότητα, ἀλλὰ στὸν Θεό. Ἄν δεχθοῦμε τὴ θεολογία τοῦ Γρηγορίου Νύσσης, τοῦ Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ καὶ τοῦ Ἰωάννη

Σκώτου Ἐριγένη, θὰ πρέπει νὰ δοῦμε τὰ θέματα φύλου ἀπὸ ἄλλη σκοπιά. Καὶ σὲ αὐτὴ τὴν περίπτωση τὸ βιολογικὸ φύλο δὲν εἶναι τόσο σημαντικὸ ὅσο παρουσιάζεται.

SUMMARY

Human and gender in Patristic Literature

By Georgios Steiris, *Ass. Professor*
and Antonia Gremi-Liadi, *Student*,
National and Kapodistrian University of Athens

Some Christian thinkers of the first centuries discuss human nature and sexual differentiation in a rather modern way. In this article, we attempt to bring forth Gregory's of Nyssa (335-394 A.D.) views in the "*De hominis opificio*", which consequently influenced Maximus' the Confessor and Johannes Scotus' Eriugena arguments on gender and sex. Namely, Nyssa supports that sexual differentiation is the outcome of the Fall. According to God's original plan, humans are sexless and reproduce in the manner of the angels. As a result sex is not essential part of humanity. After the Second Coming, the division of sexes will be meaningless, since human nature will be restituted. Maximus the Confessor and Scotus Eriugena studied carefully Nyssa's texts and further commented on his views.

Βιβλιογραφία

Πηγές

Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44.

Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46.

Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Ambiguum ad Ioannem*, PG 67.

John Scotus Eriugena, *Periphyseon (De Divisione Naturae)*, Harvard University, Aschendorff 1838. Translated to English: *The Division of Nature*, by I. P. Sheldon-Williams and revised by J. J. O'Meara, Éditions Bellarmin – Dumbarton Oaks, Montréal – Washington DC 1987.

Μελέτες

- Bingaman Br., *All Things New: The Trinitarian Nature of the Human Calling in Maximus the Confessor and Jürgen Moltmann*, Wipf and Stock Publishers, Eugene OR 2014.
- Boersma H., *Embodiment and Virtue in Gregory of Nyssa: An Anagogical Approach*, Oxford University Press, Oxford 2013.
- Boersma H., “Putting on Clothes: Body, Sex and Gender in Gregory of Nyssa”, *Cruce* 54, 2 (2018), σσ. 27-34.
- Bouteneff P. C., “Essential or Existential: The Problem of the Body in the Anthropology of St Gregory of Nyssa” στό: *Gregory of Nyssa, Homilies on the Beatitudes: An English Version with Contemporary and Supporting Studies: Proceedings of the Eighth International Colloquium on Gregory of Nyssa*, Paderborn, 14-18 September 1998, ed. H. R. Drobner & Al. Viciano, Brill, Leiden 2000, σσ. 409-420.
- Burrus V., “Queer Father: Gregory of Nyssa and the Subversion of Identity” στό: *Queer Theology: Rethinking the Western Body*, ed. G. Loughlin, Blackwell, Oxford 2007, σσ. 147-162.
- Brown F., Driver S.R., Briggs Ch. A., “אָדָם”, *The Brown-Driver-Briggs Hebrew and English Lexicon*. Hendrickson, England 1996, σ. 9.
- Cadenhead R. A., *The Body and Desire: Gregory of Nyssa’s Ascetical Theology*, University of California Press, Oakland 2018.
- Coakley S., *Powers and Submissions: Spirituality, Philosophy and Gender*, Blackwell, Oxford 2002.
- Cooper A. G., “Saint Maximus on the Mystery of Marriage and the Body: a Reconsideration”, στό: *Knowing the Purpose of Creation through the Resurrection. Proceedings of the Symposium on St. Maximus the Confessor*, ed. Bishop Maxim (Vasiljević), Sebastian Press, Belgrade 2013.
- Costache D., “Living above Gender: Insights from Saint Maximus the Confessor”, *Journal of Early Christian Studies* 21, 2 (2013), σσ. 261-90.
- DeVun L., “Heavenly hermaphrodites: sexual difference at the beginning and end of time”, *Postmedieval* 9 (2018), σσ. 132-146.
- Karras V. A., “Sex/Gender in Gregory of Nyssa’s Eschatology: Irrelevant or Non-Existent?”, στό: *Studia Patristica* XLI, ed. F. Young, M. Edwards και P. Parvis, Peeters, Leuven – Paris – Dudley 2006, σσ. 363-68.
- Kochańczyk-Bonińska K., “The Philosophical Basis of Maximus’ Concept of Sexes: The Reasons and Purposes of the Distinction Between Man and Woman”, στό: *Maximus the Confessor as a European Philosopher*, ed. S. Mitralaxis, G. Steiris, M. Podbielski & S. Lalla, Cascade/Wipf & Stock, Eugene OR 2017, σσ. 229-238.
- Kugel J. L., *Traditions of the Bible: A Guide to the Bible As It Was at the Start of the Common Era*. Cambridge, Harvard University Press, Massachusetts 1999.

- Marmodoro A., “Gregory of Nyssa on the creation of the world”, στό: *Causation and Creation in Late Antiquity*, ed. A. Marmodoro & Br. D. Prince, Cambridge University Press, Cambridge 2015, σσ. 94-110.
- Mitralaxis S., “Rethinking the Problem of Sexual Difference in Ambiguum 41”, *Analogia* 2 (2017), σσ. 107-12.
- Moran D., “Johannes Scottus Eriugena”, στό: *Medieval Philosophy of Religion*, ed. Graham Oppy & N. N. Trakakis, Routledge, London 2013, σσ. 33-45.
- Χρ. Μπούκης, *Ἡ Γλῶσσα τοῦ Γρηγορίου Νύσσης ὑπὸ τὸ φῶς τῆς φιλοσοφικῆς ἀναλύσεως*, ἐκδ. Πατριαρχικὸν Ἰδρυμα Πατρικῶν Μελετῶν, Θεσσαλονίκη 1970.
- Otten W., “The Dialectic of the Return in Eriugena’s “Periphyseon””, *The Harvard Theological Review* 84, 4 (1991), σσ. 399-421.
- Partridge C. E., *Transfiguring Sexual Difference in Maximus the Confessor*. PhD diss., Harvard Divinity School 2008.
- Skirris D., “The ontology of mode in the thought of Maximus the Confessor and its consequences for a theory of gender”, στό: *Mustard Seeds in the Public Square: Between and Beyond Theology, Philosophy, and Society*, ed. S. Mitralaxis, Vernon Press, Wilmington 2019, σσ. 39-60.
- Smith J. W., “The Body of Paradise and the Body of the Resurrection: Gender and the Angelic Life in Gregory of Nyssa’s *De hominis opificio*”, *Harvard Theological Review* 99, 2 (2006), σσ. 207-28.
- Steel C., “Lost simplicity: Eriugena on sexual difference”, *Medievalia, Textos e Estudos* 7-8 (1995), σσ. 103-126.
- Thatcher A., *God, Sex, and Gender: An Introduction*, Wiley Blackwell, Oxford 2011.
- Turcescu L., “Gregory of Nyssa’s Biblical Hermeneutics in *De opificio hominis*”, στό: *The Reception and Interpretation of the Bible in Late Antiquity: Proceedings of the Montréal Colloquium in Honour of Charles Kannengiesser, 11-13 October 2006*, ed. Lorenzo DiTommaso & Lucian Turcescu, Brill, Leiden 2008, σσ. 511-528.
- Zachhuber J., *Human Nature in Gregory of Nyssa: Philosophical Background and Theological Significance*, Brill, Leiden 1999, σσ. 145-173.